

Málnási Ferenc

„...naponta erősítsd országodat...”

Majdnem 1000 éves a Szent István király *Intelmei*
Imre herceghez

A középkori Európában ismertek voltak az ún. királytükörök, amelyekben az uralkodók örökösüknek összegezni kívánták tudásukat és tapasztalataikat. Az *Intelmek* szövege kézzel írott (ma már nyomtatott is) prózaszöveg, 10 fejezetbe tagolt bizalmas családi beszélgetés.

Az *Intelmek* (De institutione morum ad Emericum ducem) összefüggő szöveg, tulajdonképpen Szent István politikai testamentuma. Grammatikailag tartalmi-logikai kapcsolatban, alárendelő és mellérendelő viszonyban álló mondatok sorakoznak, és birtokos személyjeles szavak segítik a megértést: életemben, alattvalóid, életmódját, apád parancsát, kis cselédem, országodat, atyafiságođhoz... A szerző személyragos igékkel fogalmazza meg intelmeit: (eszedbe) vésd, halljad, parancsolok, katonáskodjanak, döntsenek, jönnek-hoznak, gyámolítsad...

A jelentéstanai elemek közül rokon értelmű szavakkal inti fiát István királyunk: parancsolnak, tanácsolnak, javasolnak, gyenge, esendő, gyámolítsad, becsben tartsad, kegyesség, irgalmasság... Néhány körülírással nevezi meg, kedveskedve, Imre herceget: puha párnák lakója, többé ne puha kásával etessenek, itassanak meg olykor fanyar borral, mely értelmeket tanításomra figyelmessé teszi.

Az *Intelmek*ben nagy jelentősége van a 10 fejezetbe sorolt tanulságok, parancsok, tanácsok, javaslatok felsorolásának, többek között a főemberek és vitézek tiszteletéről, az igaz ítélet és türelem gyakorlásáról, a vendégek befogadásáról és gyámolításáról, az öregek tanácsának súlyáról, a kegyességről és a többi irgalmasságról, valamint a többi erényről.

A szöveg Szent István királyunk nevében készült, szerzőként ő is számba vehető, de, bár tudjuk, hogy jártas volt az írás (grammatika) tudományában, a maga politikai testamentumát bizonyára valamelyik művelt egyházi emberével készítette el, latin prózában. Az *Intelmek* párbeszédes formájú, bár Imre herceg nincs jelen, csak írásban olvashatta atyja szavait. Mivel nem tudjuk a szöveg pontos keletkezésének idejét, lehet, hogy Imre herceg nem is olvashatta, korai halála miatt.

Szövegköziség, intertextualitás az *Intelmek*ben a bibliai példák — Ádám, Salamon, Dávid, Pál apostol — említése, a római történelmi példákra való hivatkozás, és a szöveget is az imákból kölcsönzött „Ámen”-nel zárja.

A szövegben valóságos és elképzelt, a jövőre vonatkozó parancsok, intelmek, kérések világgképét kapjuk, ennek alapján Imre herceg kialakíthatott és a mai olvasó is kialakíthat magának egy képet erről a világról. (Ha Imre herceg nem is használhatta fel az intelmeket, de a befogadás ezután parancs és életelv lett mind az uralkodók, mind az országlakosok számára. A befogadás az eszmékre, a művészeti stílusokra, a hódítók elől menekülő népekre, népcsoportokra vonatkozóan érvényesült. A budai polgárváros kapuján 1260 táján ez a latin nyelvű felirat állt: „Örvend és jól jár a vendég, aki jött ide: polgár / Lesz kegyelem gonoszon s várja a jót jutalom.”)

Az *Intelmek* latin nyelven íródott, magyar fordítású, régi szöveg, szóbeli, de írásban jutott el Imréhez, a címzetthez, mai szóval a befogadóhoz, kapcsolatteremtő, ismeretközlő, felhívó, szépirodalmi szöveg.

Stílusa is szépirodalmi. Jó hangzású szavak, intések, szelíd kérések sorakoztatásával kéri fiát István király, hogy hallgassa meg őt, a beszélgetés tónusa is meleg, bensőséges. Két esetben szerepelnek rossz hangzású szavak a szövegben: Ádám széttörte a parancsok bilincseit, föld nyelte el, tűz emésztette meg, Salamon fia göggyében pöffeszkedve megfenyegette apját.

István király „kis cselédem, szívem édessége, sarjam jövő reménysége” metaforákkal illeti Imre fiát.

A szöveg mondatai kijelentőek, de bőven találunk felszólító mondatokat is, ezek a szerző egyenes beszédében szerepelnek.

„Pur és chumov uogmuc...”

(A *Halotti Beszéd* és *Könyörgés* több mint 800 év távlatából)

Egy nemzet nyelve szellemének legtökéletesebb kifejezője, együtt él az emberrel, visszatükrözi gondolkodását, észjárását, együtt fejlődött vele, a haladó műveltséggel együtt változik. Ezért is különösen értékesek számunkra a minél távolabbi századokból ránk maradt szövegek.

A magyar nyelv éve és a Kazinczy-év — 2009 — jegyében, a Magyar Nyelv Múzeuma megszületésének örömeire emlékezzünk a legkorábbi fennmaradt magyar nyelvű szövegre, amely az összes finnugor nyelvek első nyelvemléke. A 32 soros szöveg kézzel írott — ma már nyomtatásban is olvasható —, prózaszöveg, benne szövegmondatok, mondattömbök.

A „Latiatuc, feylem” kezdetű *Halotti Beszéd*, a „Serelmes bratym” megszólítással kezdődő *Könyörgés* után négy sor latin sermo, szöveg található. A két részt rubrika (vörös felirat) jelzi: „Sermo super sepulchorum” (Beszéd a sír fölött), illetve: „Hic faciat sacerdos sermonem populo” (Itt mondjon beszédet a pap a népnek). A két felirat a temetési szertartás helyére utal. A három iniciálé (L, S, O)

az eredetin ugyancsak vörös, a nagybetűket (maiuscula) vörös megerősítő vonalak emelik ki. Szintén a kiemelést szolgálja, hogy a *Latiatuc*, a *Serelmes* és az *Optime* kezdőszavak vörös vonallal át vannak húzva.

A XII. század végi könyvírás jól olvasható, mivel ennek a karoling minusculának a kései változata, amelyet majd a humanisták gondosan utánozni kezdenek, és amit — hála az akkor meginduló könyvnyomtatásnak —, máig használunk.

A szöveg jelentéstani kapcsolatait vizsgálva a szövegösszetartó erőt, a kohéziót az teremti meg, hogy a katolikus egyház temetési szertartásának rendje értelmében a koporsónak a sírba lebecsátása és szentelt vízzel való meghintése után a papnak beszédet kell mondani a gyászoló gyülekezetnek. A beszéd után a pap földet hint a sírba, elmond egy zsoltárt latinul, majd könyörgésre szólítja fel a gyászoló gyülekezetet — ez a „monitio” —, aztán különböző imádságokat mond latinul. Ebbe a szertartási rendbe illeszkedik bele a *Halotti Beszéd és Könyörgés*.

A beszéd az első emberpár bűnbeesésének messzi távlatából a jelenbe vezeti a hallgatókat, és rádöbbeníti őket, hogy rájuk is ugyanaz a sors vár, mint a koporsóban fekvő felebarátjukra.

A kohéziót a grammatikai kapcsolatok, a mondatok tartalmi-logikai kapcsolódása, inkább mellérendelő, könnyen tagolható jellege és az alany és állítmány egyeztetése is biztosítja. Melléjük társulnak a birtokos személyragos szavak: *feleim, szemetekkel, őszünket, gyümölcsétől, Istenétől, víze, torkát, Urnak, bűnét, barátim* stb. Személyragos igék — *teremté, adta vala, tiltá, mondá, engede, evék, megszakasztja vala* stb. — emlékeztetik a hallgatókat Ádám és Éva történetére, majd a *kérjük, legyenek, szabadítsa, vezesse, imádkozzunk* igékkel kéri őket könyörgésre.

Jelentéstani elemként a *paradicsom, gyümölcséből, halál, szemetekkel, kérjük, imádkozzunk* szóismétléseket sorolhatjuk. Közöttük a *halálnak halálával bolsz* tőismétlést. Az *Urunk Isten, szent asszony Mária, boldog Mihály arkangyal, szent Péter urunk, szentek, Ábrahám, Izsák, Jákob* szavak felsorolása — amelyek egyben kulcsszavak —, a vallási jelleget adja meg a szövegnek.

A *Halotti Beszéd*... 1192–1195 között keletkezhetett, a Pray-kódexben maradt ránk. A kódexet Somogyvárott, a bencés kolostorban írták. Nevét Pray György szerzetestől kapta, aki a XVIII. században fölfedezte és ismertette nyelvemlékünket. Népünknek volt saját nyelve, lírai és elbeszélő költészete („hamis mesék”), ám a honfoglalás után az egyház az antik világ nyelvét, a latint mentette át, és így lett a magyar irodalom a latin irodalom leánya. A kor írni-olvasni tudó emberei — bár rovásírásunk is létezett — latinul kezdték gondolataikat megfogalmazni, s a kolostorokban másolták az egyházi szertartásokhoz szükséges latin szövegeket. De a latin mise során is szükség volt a magyar nyelv használatára, hogy a prédikáció szövegét a latinul nem tudó nép is értse.

Valóságos és elképzelt világképet kapuk a szövegben, ennek alapján a hallgatók, az olvasók kialakíthatnak maguknak egy képet erről a világról.

A *Halotti beszéd* szöveg magyar nyelvű, latin szavakkal, régi, szóbeli, érzelmkifejező, de ismeretközlő, tanító célzatú is, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. Stílusértékű a mai olvasó számára a szöveg képe, a XII. század végi könyvírás karoling minusculái. Rossz hangzású — *por és hamu, halálnak haláláal bolsz, haraguvék, bűn, pokol* stb. —, és jó hangzású — *malaszt, gyümölcs, szent asszony Mária, paradicsom nyugalma* — szavak hatnak a hallgatók érzelmeire.

A szöveg szavai, a szótári jelentésre ráépülő, a szövegösszefüggésből adódó, érzelmi-hangulati többletjelentéssel, az egyházi nyelv képzeteivel tartalmasabbá válnak: Péternek hatalom adatott oldania és kötnie, Ábrahám kebelébe helyezés, a világ tömlöcként való említése és más vallási jellegű kifejezések már meghonosodottnak látszanak, a fordító/szerző könnyedén használja őket. Anyanyelvünkbe a latin retorikai elemek beleolvadtak már, ilyen például a komplex szemlélet egy jegyének külön nyelvi kiemelése: *látjátok szemetekkel*.

A fordító a latin nyelv bizonyos stiláris elemeit sikeresen ültette át magyarra: a „morte morieris” (halálnak haláláal) fordulatot például nemcsak visszaadja magyarul, de meg is háromszorozza: *halálnak haláláal bolsz*. Ez a tőismétlés, figura etymologica rendkívüli nyomatékot ad a szövegnek. Ma már kihalt szavakkal is találkozunk: *isa, heon*.

A szöveg mondatai kijelentő mondatok, de felszólító mondatok és az ősinek számított függő kérdő mondatok mellett (*Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk?*) már fokhatározói következményes mondatot is találunk (*És az gyümölcsnek oly keserű vala víze (leve) hogy torkukat megakasztja vala*).

A *Halotti Beszéd és Könyörgés* szövege a szerző, a pap egyenes beszéde, szabadon tolmácsolva, imádságrészleteket szöve bele szerkesztette meg a mondanivalóját, innen ered az élőbeszéd természetessége, hangzásában is jól ható magyarsága.

„Az elmenő üdvözli a szent királyokat Váradon”

Több mint 550 éve írta Janus Pannonius
Búcsú Váradtól című versét

Talán 1458–59 telén búcsúzik Váradtól az a humanista költő, akinek költészete a reneszánsz talaján virágzott ki, s latinul fogalmazta meg a gondolatait. Janus Pannonius nagyra értékelt a földi életet, a békét, a kultúrát, a természetet, s a költői halhatatlanságot. Antik módú leíró költeményeket, dicsőítő énekeket, elégiákat és epigrammákat írt.

A szöveg kézzel írott (ma már nyomtatott), lírai alkotás. Két jelentős fordítása Berczeli Anzelm Károly és Áprily Lajos műve. A szövegmondatok sorokba, a sorok hét versszakba sorakoznak, egy másik változatban egy szakasz, 42 sor.

A szövegkohéziót az teremti meg, hogy a búcsú pillanatára összpontosít, a jövő: az utazás (1-3. versszak), a múlt: Várad értékei (4-7. versszak). A refrén, az útra biztató felszólítás egyrészt tagolja, másrészt segíti a szövegösszetartozást: „Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!” (Áprily Lajos), „Fel hát az útra, társaim, siessünk” (Berczeli Anzelm Károly). Ez a szerkezet az antik búcsúbeszédnek is megfelel: Az utazás okainak felsorolása (Ister úrhoz), utána a kesergés, a búcsúzás a szeretett dolgoktól (Isten áldjon) következik, és imával, fohással kell zárulnia (Szent László oltalmaz).

A szövegmondatok ilyen tartalmi-logikai kapcsolódása mellett a birtokos személyjeles szavak is segítik a grammatikai kohéziót: *Dunánk*, *urunkhoz*, *lovaink*, *hőforrású vizeink*, *orrod*, *királyunk*, *tested* stb. Személyragos igék jelenítik meg a „szép Körös vidékét”: települ, nem tart vissza (folyó s az ingovány), (fagy) fogja, nem siklik, (lovaink) repítik... stb. és a búcsúzást is: áldjon, legyen (ég ved), gyógyítja, sem ártott, pusztított, emelsz, segíts meg...

Jelentéstani elemek a szövegben a szó-, illetve sorismétlés, a refrén. A költemény szerkezetét ellentét fogja össze: az első szakaszokban és a refrénben a költő sietteti a búcsút, emlékei és a város értékei marasztalják. A vers gondos szerkesztése is ellentétben áll a költő zaklatott idegállapotával. Ellentét a folyó, az ingovány és a megdermedt habok, a csónak és a repülő szán, a nyár és a tél egymás melletti szerepeltetése. Szerepe van a felsorolásnak is: hó, köd, fagy, jég, zúzmar. A téli táj segítője az utazásnak: „lovaink a szánt repítik”, „nem siklik soha úgy a lenge csónak”. Felsorolás rögzíti mindazt a szépet, jót, amit Váradtól kapott a költő. Az egészség- és az életszerető ember búcsúzik a hőforrás-vizektől, de a szellem egészségének kútfőitől is, a híres könyvtártól, az „aranyba vont királyok”-tól, szobroktól, amelyek megmenekültek a tűzvésztől, s végül Szent László legendájának idézése a misztikum, a népi gondolatvilág és a szent királyok iránti tisztelet megbecsülése, és a „nemes lovag, segíts meg” kéréssel zárja a költeményt. Az előbbi felsorolás a humanista ember értékrendje is: mondhatni polgárosult, városias életmód, kényelem, kultúra.

A költemény akkor keletkezhetett, amikor a váradi kanonok, a jövődöbéli pécsi püspök, Janus Pannonius, költőként búcsúzik a bihari tájtól.

A szöveg a költő monológjának tűnik, de a refrén már párbeszéd, a meg nem nevezett társak biztatása.

Szövegköziség, intertextualitás az antik értékekre való utalás: Zephirus, Phoebus, Patara, múzsák, s a középkori Szent László monda említése. (Ezt a mondát Arany János is feldolgozta a *Toldi estéje* 5. énekében.) A költemény refrénje Martialis V. századi római költőtől ered.

Valóságos és elképzelt világképet kapunk a költeményben, és az olvasónak ennek alapján sikerül kialakítani elméjében egy képet erről a világról. (Várad környéki magyartanár voltam, tanítványaimmal többször bejártuk a várat, meglátogattuk a könyvtárat, megpihentünk a Püspöki Palota kertjében Szent László

szobránál, utána jót fürödtünk Félix-fürdőn, s hazafele, az autóbuszban, elszavaltuk Janus versét.)

A költemény szövege eredetiben latin nyelvű, magyar nyelvű fordítása régi, írott, érzelmkifejező, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. Jó hangzású szavak sokasága festi a búcsú pillanatában megfogalmazott gondolatokat, talán egyedül a „tűz, a lángok perzselték s füstfelhők” árnyékolják be ezt a hangulatot. A költemény 11 szótagos soraiba a verslábak így sorakoznak:

Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.
 _ _ / _ U / U _ / _ _ / U _ / _

Fel hát az útra, társaim, siessünk.
 _ _ / U _ / U _ / U U / U _ / _

A költeményben több megszemélyesítés segíti a képszerűséget: hó települ, az erdő büszke, nem tart vissza a folyó, a fagy fogja, a tűzvész gonosz, pernye repült, fogyjon az út... A szent király verítékét nektár-metáforaként említi a költő, s megszólítással búcsúzik Váradtól.

A refrén verbális stílusú, a költemény többi része inkább névszói, ezt bizonyítják a sorakozó jelzős szerkezetek: szürke súly, szép Körös, hideg vizét, fúrge hab, megdermedt habok, lenge csónak, híres könyvei, gonosz tűzvész, rőt fegyver...

Janus Pannonius a reneszánsz, a humanizmus költője, de a mindenkori jelené is, hiszen maga mondta: „Nézz körül, és ne feledd, hogy hű fia légy a jelennek!”

„Minden nípnek az ű nyelvin...”

Ezzel a gondolattal fordította le Sylvester János az 1530-as évek második felében a teljes *Új Testamentumot*, és 1541 elején — 470 éve — magyar nyelven vehette kézbe a „magyar níp” az Újszövetséget. Volt már eddig is bibliafordítás, a huszitáké, a Komjáti Benedek *Szent Pál leveleiből* készült magyarítás, valamint Pesti Gábor *Négy evangéliumának* fordítása. Sylvester János műve óriási és korának tudományos színvonalán álló teljesítménye lett a legfontosabb előkészítője a teljes magyar Bibliának, az 1590-ben megjelent Károli Gáspár fordította *Vizsolyi Bibliának*.

S a korabeli írni-olvasni tudók kezükbe vehették és olvashatták az Ige magyar szavait, s ajánlásként, örömmel fedezhették fel az ilyen magyar szavakat:

Próféták által szólt rígen az Isten,
 Az kit ígirt ímé vígre meg atta fiát.

Buzgó lélekvel szól most es néked ez által
 Kit hagyja, hogy hallgass, ki hagyja, hogy te kövess...
 Az ki zsidóul és görögül és vügre deákul
 Szól vala rügen, szól néked az itt magyarul.
 Minden nüpnek az ű nyelvün, hogy minden az Isten
 Törvényün iljen, minden imádja nevit.”

Szinte most is halljuk a görög dobbantásokat, az XVI. századi hibátlan hexametereket és pentametereket, a magyar népet köszöntő disztichont, a klasszikus időmérték magyarul megszületett büszke bizonyítékát. Krisztus urunk „tegyetek tanítványokká minden népeket” parancsa mellé Sylvester társította a „minden nüpnek az ű nyelvün” kérését, felhívását. Korszakos alkotás került „könyvpiacra”: *Ulj Testamentum Magyar nyelven mellyet az Görög és Diák nyelvből fordíjtand az Magyar népnek Keresztyén hitben valo ipülésére. Újsziget, 1541.*

Az Erdősi családnevét a kor humanista-reneszánsz szokása szerint latinossá váltó Sylvester János (1504 k.–1557 u.) Erdélyben, a Máramaros megyei Szi-nyérváralján született, előbb Krakkóban ismerkedett Erasmus eszméivel, majd Wittenbergben tanult, a lutheri eszmék akkori tudományos központjában. Mikor hazaérkezik a Mohács utáni szétszaggatott hazába, alighanem egyike a legműveltebb magyar embereknek. Nádasdy Tamás, gazdag dunántúli földbirtokos, királyi tanácsos a két király uralta, belháborúk zaklatta, török kínozta országban tudós módjára művelt, fejedelmi udvarnak is beillő otthonában úgy pártolta a költészetet a művészeteket, a tudományt, mint az olasz reneszánsz uralkodók. Felismerte Sylvester értékét, iskolát bízott rá, vállalta a bibliafordítás anyagi támogatását, nyomdát állíttatott fel számára a Sárvár melletti Újszigeten. S amikor kész a mű, Sylvester büszkén jelenti urának: „Végre-valahára az Újszövetség teljesen kész! Kérjük Nagyságodat, fogadja jó szívvel... Néhány évvel ezelőtt még csúfolódtak az idegen nemzetbeliek, hogy még az oroszoknak is van anyanyelvű evangéliumuk, egyedül csak a magyaroknak nincs. Pedig a keresztyén nemzetek nemcsak hogy nem csúfolódhatnak rajtunk, sőt irigykedhetnek, tudniillik nyelvünk kiválósága miatt, s ezt utánozni nem képesek. Melyik idegen nemzet nem csodálkozik azon, hogy valaki magyar nyelven mindenfajta verssort tud írni görög és római mértékre? Ki hiszi el, a szóalakzatokból, a súlyokból, mértékekből bármit is le tud fordítani erre a nyelvre?”

Nyelvészként, tudósként, költőként Sylvesternek egyszerre nyílt rá a szeme a magyar nyelv e „csodájára”. A fiatal Sylvester Krakkóban sajátította el a „három szent nyelv”-et, ahogy a reneszánsz a héber, görög és a latin nyelvet együtt nevezte. Majd Erasmustól tanulta meg, hogy a Biblia latin fordítása, a *Vulgata* (melyet még az ókor és középkor határán Szent Jeromos ültetett át héberből és görögből az akkor még élő latin nyelvre) tele van félreértésekkel, pontatlanságokkal. Vissza kellett nyúl-
 ni az eredeti szövegekhez. Egyúttal Sylvesternek tisztázni kellett a maga számára a magyar nyelv törvényszerűségeit is. Már Krakkóban írt

magyar nyelvű magyarázatokat, kísérő szövegeket tanítványai számára különböző tankönyv jellegű nyelvtudományi művekhez. Még a bibliafordításon dolgozott, amikor kiadta a *Grammatica Hungarolatina* (Sárvár-Ujsziget, 1539) című munkáját. Így a magyar nyelv lett számára a negyedik „szent nyelv”, s e felismerés tudatában jelentette ki, hogy a hazai nyelvet más európai nyelvekkel egyenrangúvá kell tenni. 1514-ben már a bécsi egyetemen a héber, görög és ókori történelem professzora. Magyarországon az esszé műfajának megteremtőjeként is tiszteljük, a „képes beszédről”, a költői képekről, a hasonlatokról írt értekezéseket, valamivel azelőtt, hogy Montaigne (1533–1592) Franciaországban kitalálta az esszét mint műfajjelnevezést. Sylvester elismerően szólt a „virágénekek”, a szerelmi dalok és a népdalok fordulatairól is.

2011 elején, 470 év távlatából elmondhatjuk, hogy Erdősi Sylvester Jánossal kezdődik a magyar nyelvtudomány, valamint a törekvés az egységes helyesírásra, de esszéivel a magyar értekező próza is. Méltán illeti meg halhatatlan hely a hazai kultúra és tudomány történetében. Korát messze megelőzte, előfutár volt, hatott kortársaira, olvassuk hát ma is, emlékezzünk Rá, mert még mindig időszerű.

„Úgy szeretem Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont”

Mikes Kelemen: *Törökországi levelek*

„Rengeteg havasok alján van egy szép, nagy székely falu: Zágón a neve. Három oldalról erdős hegyek veszik körül a falut, mely egy háromágú csillaghoz hasonló fennsíkron fekszik. Mint egy gyönyörű kert, olyan Zágón, melynek legszebb pontján állott Mikes Kelemen szülőháza, tölgyes erdő közepén... Ha valaki a hűségnek személyi nevet akarnak adni, nevezze Mikes Kelemennek. Íme, az ember, aki megható hűségével tette halhatatlanná a nevét. Aki ifjú korában került II. Rákóczi Ferenc udvarába, s többé el nem maradt neve mellől, követte bús vándorlásaiban, megosztotta vele a számkivetés keserveit, zokogott ravatala mellett, s ő maga is, hosszú évek múltán, ott hunyta le örök álmra szemét, ahol ura: az idegen földön, tenger partja mellett, nagy Törökországban. Hűséges lelkének örök emléke az a 207 levél, amelyet idegen földön írt, s mely amellelt, hogy becses adatokat szolgáltat Rákóczi életének utolsó fejezetéhez, jeles íróvá is avatja a derék Mikes Kelemen” — vallotta Benedek Elek (*Nagy magyarok élete*. Társ Kiadó. Sepsiszentgyörgy, 2006. 5.)

Mikes Kelemen alkotása eredetiben kézzel írott, kötetben nyomtatott prózaszöveg, levél. Fiktív, el nem küldött 207 levél egy képzeletbeli nagynénjéhez:

„Groff P...E... írot leveli M...K.” Koherens, összefüggő szöveg, mindenik levél szerzője azonos, és azonos a címzettje is.

Az a világkép, — valóságos és elképzelt — világdarab, amely a szövegben kifejezésre jut, egyrészt valóságos: a Rákóczi Ferenc vezette bujdosók élete, a törökországi szokások, életmód, maga a város, az emberek, a tenger, a szüret, a török birodalom diplomáciai erőfeszítései, Mikes diplomáciai útja Jászvásárra, bukaresti tartózkodása stb., olvasmányai alapján elképzelt világkép. Mikes leveleinek középpontjában II. Rákóczi Ferenc fejedelem áll, az ő emberi nagysága világítja be az első 117 levél lapjait, s a halála feletti mélységes fájdalom árnyékolja be a későbbi leveleket, míg az utolsó levelekben nagyobb teret kapnak az olvasmányélmények.

Mikes levelei mélységes hazaszeretetének tükörképei, Mikes magatartását hazája iránti szeretete irányítja, s ez indítja a bíráló megjegyzésekre is. Magát és társait bujdosóknak nevezi, és minden levelét az elveszett Tündérország, Erdély iránti ragaszkodás pátozsa fűti át, élete a megrendítő hűség és hazaszeretet példája. Leveleiben a jó gazda szemével néz körül, ha valami hasznos dolgot lát, nyomban arra gondol, milyen előnyös lenne mindezt meghonosítani Erdélyben. Pl. gyapotot, selymeresz-tő bogarakat. A tenger hullámai, a rodostói szüret, a török ifjak nevelése, a török ételek, a török asszonyok stb., mind-mind az elveszett szülőföldet juttatja eszébe. A fejedelem halála után keletkezett egyik levelében olvashatjuk, hogy sok év után letette a francia köntöst, és ismét székely ruhát vett fel.

A szövegtípus: magyar nyelvű, régies elemeket tartalmazó, írott szöveg, kapcsolatteremtő, érzelemlifejező, szépirodalmi szöveg, levél, irodalmi napló.

A szöveg stílusa is szépirodalmi, amely a székely emberek mindennapi beszédéből táplálkozik, könnyed, társalkodó hangú, a szelíd harag, az öröm és a bánat, a keserűség és a férfias megnyugvás színezik a stílusát. A szöveg írásjegyeinek stílushatását (az eredeti kézírásban) a régies formájú betűk adják, ezek egyéni betűk. Egyes szavakat a kiejtés szerint, fonetikus formájukban ír le: *kéd, bé akarok menni, itt vagyon a mi rakás kenyérünk.*

A szöveg szavainak stílusértéke Mikes leveleiben is abban jelentkezik, hogy a szavak elsődleges, szótári jelentésére ráépül a másodlagos, a szövegösszefüggésből adódó, az érzelmi-hangulati többletjelentés. Különösen akkor, amikor Erdély és Rákóczi iránti ragaszkodását fejezi ki. Találó jelzők, a jelenség lényegére tapintó kifejezések sorakoznak a levelekben: a kellemes hír *jószagú, csendülő hír*, a barátságosan levél *hidegebb téntával vagyon írva*, a fejedelemasszonyt *kigyomlátkák a világból*, az Isten nagy *cselédes gazda*, a világ nagy *vendégfogadó*, a török dervisek *bőrbarangok*, a szeretet *megenyvezi a barátságot*, az asszony Rodostóban *olyan gyümölcs, amelyet nem visznek az asztalhoz*, Rodostó *kedves, megunt város*, a szultán vendégsége igen *szomorú vigasság*, az asszonyok *bóbitás foglyok, szép tyúkók*, a hajók *tengeri lovak* stb.

Mikes képei, kifejezései igazolják, hogy észjárása a székely népnyelvhez igazodik. Hasonlatai is népies fogantatásúak: *az erdélyi asszonyok szava állandó, mint a brassai havas; egy erdélyi asszony sem ér-é annyit, mint tíz magyarországi?; a rózsza többet ér a*

kórónál, a nap fényesebb a holdnál; Mikor Magyarországon napfogyatkozás vagy a napban, csak egy erdélyi asszonyt vigyenek oda, annak szépsége elég fényességet ad. Egy másik levelében pedig az a kívánsága: Édes néném, erdélyi feleséget adjon kéd, mert nem tudok olyan országot, ahol az asszonyok olyan érdemesen viseljék az asszony nevet, mint a mi Tündérországunkban. Rákóczi fejedelem halála után árvaságukat jellemezve mondja: ...olyanok vagyunk, mint a nyáj pásztor nélkül.

Az egészséges, jó kedélyű ember, a közvetlen beszélgetés hangját idézik szójátékai: Már egy hete, hogy egymással nem neveltünk, és ez az idő hosszabbnak tűnt nekem, mint a nyúl farka...; Hát ez nekem jólesék, hogy a levélben káposztásfazéknak neveznek?, Mert én úgy szeretlek, édes néném, mint a káposztát. De tudja kéd, meddig szeretem kédet? Valameddig dobányozhatom... Még amikor valamilyen szomorú történetet mesél is el, a végén feloldja egy humoros szójátékkal. A 97. levelében mondja el, hogy a szultán elrendelte a nagyvezír megölését, s Mikes a levelét így fejezi be: ...én is alunni megyek, és megparancsoltam, hogy mibent elalszom, minden bolháimat megöljék, mert már így is elég vagyok... Egy másik levelét így fejezi be: Maradok a kéd köteles, láncos, madzagos, spárgás és zsinóros szolgája.

Mikes mondatszerkesztése is az erdélyi székely népnyelv hatását tükrözi, kijelentő mondatai váltakoztatja kérdő és felkiáltó mondatokkal, és mindenkor tiszta magyarsággal ír: Mi még itt vagyunk, de nem tudjuk, mire ítéltetünk: hadakozásra-e vagy békeségre? Gondolom, hogy az utolsóval vetnek itt lábra...; Nagyon biztatnak a hadakozással, de mennél inkább beszél a török hadakozásról, annál nagyobb kedve vagyok a békeségre...; Az volt végezve, hogy mi ide békeségre jöjjünk, és ebben az országban töltsük el a bujdosást...; Látja kéd, mely jó az Isten, ha egyik kezével eltakarja előttünk Erdélyt, a másikával táplál."

Mikes majdnem egész életét idegen földön töltötte, mégis hamisítatlan tisztaságú maradt a beszéde, nyelve. Leveleiben gyakran él a közmondásokkal, szólásokkal: Ki-ki a maga kádjáról dézsmál. Az ember fogával és magának vermet. Nyernek rajta, mint Bertók a csíkban. Képeit a mindennapi életből meríti, különösen a természetben dolgozó ember, és az évszakok ragadják meg a képzeletét: De micsoda szép térségeken, micsoda helyeken megyen az ember Bukaresttől fogva egész Jászig...; ... egy menyasszony gyönyörűséggel járhatott volna velünk..., mindenütt a mezők bé voltak terítve virágokkal, hogy csak székfűre és tulipánra léptek a lovaink. „Mikes nyelve tösgyökeres székely-magyar nyelv, fűszerezve az író szeretetre méltó lényének minden kedvességével” — idézzük újra Benedek Eleket.

Mikes Kelemen magasabb művészi szintre emelte a levél műfaját is, ugyanakkor egy újfajta prózastílus lehetőségeit is megteremtette, a spontán, a népi szemlélet, a népnyelv izessége és a rokokó könnyedsége, játékos ellentétezés fonódnak össze levélstílusában. Paizs Dezső szerint Mikes tollán a nyelv „az értelemnek fényes és hajlékony, a fantáziának színes, az érzelemnek finom rezgésű eszköze.” A Mikes teremtette nyelvi hagyomány Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc, Tamási Áron és Sütő András írásaiban él tovább. Ne feledjük el mi sem!

Vadrózsák

Kriza János néprajzkutató, költő, műfordító, unitárius püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. Erdővidék, a szülőfalu, Nagyajta dajkálta anyanyelvi műveltségét, itt nőtt bele a gyermekfolklórbá, ismerte meg a néphagyományokat, majd a torockói algimnáziumban, a székelykeresztúri és a kolozsvári unitárius kollégiumban a szélesebb székely régiók dialektusai csengtek a fülébe. Teológiai és jogi tanulmányai után Berlinben tanult tovább, majd Kolozsváron kollégiumi tanár, pap, s 1861-től a Bölönben tartott közgyűlés határozata alapján unitárius püspök. Németül, angolul, franciául tudott, Szentiváni Mihállyal megindította a *Remény* című folyóiratot, később az első erdélyi teológiai folyóirat, a *Keresztény Magvető* alapító szerkesztője.

Maga jelölte meg egész életére szóló szenvedélyének indítékát: „Székelyföldön járásom alatt jöttem véletlenül azon észlelésre, mily sok régi kincs hever, senkitől sem figyelve meg, a nép alsó rétegeiben...” Azon az úton indult el, amelyen a *Magyar Hirmondó* 1782. évi 5. számában, Ráth Mátyás, a lap szerkesztője, az akkor Bécsben dolgozó Révai Miklós nyelvész felhívását közölte, s benne az angol, francia, olasz és német példák nyomán az olvasókat a magyar népköltészet gyűjtésére buzdította. Több kelet-európai nép nemes büszkeséggel tartja számon a maga klasszikus népköltészeti gyűjteményét, amely akkor szellemi határátkelő volt, ma már a nemzeti kultúra halhatatlan művei között szerepel: Vuk Stefanović Karadžić 1814–1866 között megjelent szerb gyűjteménye, Jan Kollár kétkötetes szlovák gyűjteménye (1834–1845), Vasile Alecsandri két kötet román népballadája (1852–1853), Josef Haltrich erdélyi szász népmeséi (1856) és Erdélyi János 1846–1848 között megjelent három kötete... (Faragó József). E gazdag sorba tartozik Kriza János műve is: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I. kötet*. Kolozsvár, 1863. (Balladák, dalok, és rokonneműek 588, Táncszók, Találós mesék, Népsajátóságok, Népmesék 20., Tájszótár, Jegyzetek Néhány szó a székely nyelvjárásról). A munka gróf Mikó Imre áldozatkészségével jelent meg és a Magyar Tudományos Akadémia 1863-ban a Sámuel-díjjal jutalmazta.

Kriza János még 1842-ben adta ki az „Előfizetési Felhívást »Vadrózsa című Népköltési Gyűjteményre«, melynek konkrét tervét is kialakította, meghatározta tartalmát, terjedelmét, címét. Az MTA (akkor még Magyar Tudós Társaság), majd a népköltészet ügyét magára vállaló Kisfaludy Társaság szervezett gyűjtőmozgalmát és kiadványsorozatát megelőzve, a Krizáé volt az első rendszeres, átgondolt, kötettel záruló gyűjtőmunka, amely tudományosabb, modernebb korszakot nyitott magyar népköltési gyűjtésünk történetében. A *Vadrózsák* módszertanilag is a korábbi gyűjtemények fölé emelkedett, Kriza szigorú szöveghűségre törekedett, a szövegek nyelvjárásilag pontos rögzítésére és visszaadására, az anyagát vidékek szerint rendezte, jelezte a folklorizáció folyamatát, felismerte a népköltészet hatását a műköltészetre... Ahogy Arany János mondta *Aisthesis (Megérzés)* című versében: „A nyelvnek is örvényeit: / Széppé, jóvá mi

tészi: / Nyelvész urak jobban »tudják«, / A költő jobban »érzi«. Ez az „érzés, megérzés” Krizában és munkatársaiiban maradéktalanul megvolt, falun születtek, ott növekedtek, ott éltek le életüket, legtöbben közülük a nyelv művészei, és a megérzést tudással párosították: figyelték, gyűjtötték, tanulmányozták szülőföldjük folklóráját, dialektusait, népköltészeti, nyelvtudományi kutatást végeztek.

„Magam is gyűjtöttem mind Székelyföldön jártamkor — vallja Kriza —, mind pedig Kolozsvárt lakó sok székely férfi és asszony embereknél, majd... levelezésbe bocsátkoztam sok papi és világi rendű barátaimmal, s azoknak segítségével nagy tárházát gyűjtöttem össze a »székelységeknek«. Pótolhatatlan kár, hogy Krizának „számos ügybarátaival folytatott hosszas levelezése” csak töredékben maradt ránk. Levelezéséből szerteágazó, a XIX. században a legnagyobb arányú, legcél tudatosabb erdélyi magyar népköltési gyűjtőmozgalom körvonalai rajzolódnak elénk.

A *Vadrózsák* halhatatlan értéke nem külön-külön Kriza módszertani újításai-
ban, hanem együttesen egész anyagában s ennek az anyagnak az eszmei hatásában rejlik, hisz Ortutay Gyula szerint is, „valójában Kriza gyűjteménye ébresztette rá olvasóit a balladák sötét pompájával, a dalok friss kedvességével s a mesék bűbájával a paraszti alkotások szépségére”.

A teljes és részleges kiadások sora, a szétszórt közlések sokasága valóságos olvasói igényeket igazolt, szolgált, olvasók ezreit, akiket a *Vadrózsák* egész életükre szóló feledhetetlen irodalmi élményekkel gazdagított. Krizának és gyűjtőtársainak ószékely balladáit nélkül sokkal szegényebb volna magyar irodalmunk... s aki Kriza meséin növekedett, az a székely népmeséket halálig nem feledi, épp, mint ama frissen sült kenyér ízét-illatát, amelyet boldog gyermekkorunkban édesanyánk adott a kezünkbe (Fragó József). Az olvasói élményeken túl hány költőnek és írónak, zeneszerzőnek és képzőművésznek volt ihlető forrása, azzal, hogy újabb és újabb művészi alkotások, versek, ballada- és mesejátékok, színdarabok, zeneművek, szobrok, festmények, könyvillusztrációk stb. születtek... Kemény Zsigmond nevezte „örökszép költemény”-nek a *Boriska* című töredéket, melyet a Kolozsvár melletti Gyaluból gyűjtöttek, s ennek egyik sorát az alábbi megjegyzéssel idézte: „Ez az a hang, amiért odaadnám minden regényemet.”

Kriza János népies-demokratikus költészetéről is illik szót ejteni, hiszen az „Erdővidék az én hazám, / Katonának szült az anyám, / Zöld erdő zúgásán, / Vadgalamb szólásán / Nevelt fel jó apám...” soraival és más verseivel Petőfi Sándor útját egyengette...

Kriza Jánost a *Vadrózsák* egész pályáján végigkísérte, az ő élete és munkássága elképzelhetetlen volna e gyűjtemény nélkül, s a költő számára is „egyedül a népköltési gyűjtések tették pihenő óráimnak soha félbe nem szakadó foglalkozását s szerezték legédesebb élvezetemet is... , a gyűjtélékeket rendezni, szerkeszteni nekem mindennapi üdülés, amikor csak ezzel is lehet élnem”. Legyen számunkra ezzel az emlékezéssel is „üdülés” a *Vadrózsák*, olvassuk, szeressük, hiszen önismeretünket, öntudatunkat, önbecsülésünket munkáljuk.

Arany János: Családi kör

A több mint 150 éves költemény máig élő sugárzása

„Minden szál hozzá vezet, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja” — vallotta Szerb Antal Arany Jánosról. A szabadságharc utáni bénult időkben hivatott énekesként siratta nemzetét, de úgy gondolta, hogy kortársainak szükségük lehet vigaszra is. 1851-ben ezért írta meg a *Családi kör* című versét, amely általános iskolai irodalomoktatásukban újra méltó helyére került!

Arany János költeménye megszokott központosítású alkotás, szövegmondatai 8-8 sorban 13 versszakra tagolódnak.

A szövegösszetartó erőt egy parasztcsalád esti óráinak bemutatása, a patriarális hangulat, a családtagok egymás iránti szeretetének, a szolidaritásnak a rajza teremti meg.

A költemény grammatikai kapcsolatát a szövegmondatok tartalmi-logikai — mellé- és alárendelő — kapcsolódása, ezt a birtokos személyjeles szavak is segítik: *lombja, tornyán, borja, fénye, lábát, fiának, világa, ruhája, tarisznyáját, homlokát, beszéde, szempilláit*... Személyragos igékkel meséli a szerző az eseményeket: *bólingat, koppan, elhallgat, csapong, fehérlik, kérődzik, elszűri, kér, majszol, körülnéz, letevő, gyer, zörget* stb.

Jelentéstani elem a költeményben a szóismétlés. A versindító „Este van, este van...” zárómotívumként tér vissza, a szöveg cselekmény- és képsorát fogja közre. Rokon értelmű szavak segítik az alkalomhoz illő fogalmazást: *ballag, lépked; cica, macska; apróság, apró nép, csemeték, gyerek; ennivaló, étket, falat, ételét; utas, harcfi, vándor, vendég; gazdasszony, háziasszony, nője*. Ellentétes szavak az érzelmi és értelmi nyomatékosítás kedvéért szerepelnek a szövegben: *feketén — fehéren, ballag — iramodással a pitvarban terem, imádság — vers, nóta, a gazda eltörődött teste megnyugszik, homloka sötét arcredői elsimulnak a víg csemeték láttán, pipája elúzi gondját, nyájas szavú nője mosolyra deríti*.

A költemény leírás, Arany felsorolással mutatja be a környezetet, az udvaron *feketén bólingató eperfát, az Alföld kedvelt növényét, majd sorra veszi az esti táj jellegzetes állatait (éji bogár, földi béka, denevér, bagoly), megeleveníti mozgásukat, hangjukat. Az udvaron a család háziállatai, a tehén és borja, a cica pedig mozgásával a pitvarba vezeti az olvasót. Az öreg kutya, amelyik félig-meddig családtag, a külvilág és a ház belseje közötti átmenetet jelzi, a küszöbre lábát, erre állát nyújtja, pihenve őrzi a családot. A külső sötétből a tüzelő fénye vonzza az olvasót. A felsorolásban megjelenik az ember, a családi kör középpontja, az esti tennivalókat szorgalmasan végző háziasszony, az édesanya, aki a frissen fejt tejből „Kérő kisfiának enged inni egyet”. Bent gyermektársaság, az eladó lány a tűzre venyigét rak, vasalót tüzesít, az apróság pedig vidám mese mellett borsót, ba-*

bot szemelget. A központ a családi tűzhely, az ad meleget, fényt, ezen főznek, a tűz mellett olvas a nagyobbik fiú, a legkisebb pedig üszköt, parázsló ágdarabbal tűzkígyót rajzol, játszik. A családfő érkezik, kapája pendül, a csikos tarisznyáját szegre akasztja, az aprónép kutat benne, de madárlátta kenyér helyett kis nyúl örvendeztet meg őket. Az étkezés előkészületei sorakoznak, az asztalszékre, erre a régi paraszti bútordarabra, a közepén lyukas asztalra kerül a közös tál vagy bogrács. A vacsorát zörgetés zavarja meg, egy utas, a szabadságharc egyik sebesült honvédje érkezik, aki áldását kéri a háziak ételére, mire a gazda „Része legyen benne” — meghívással megkínálja. A vacsora után újabb fordulat, a leírásban megered a koldus beszéde. A vendég szavára a lány is odafigyel, testvérbátyja iránt érdeklődik, valójában szerelmére gondol. A vers vége visszakanyarodik az indító sorokra, a tűz már nem világít, a gyermek álmos, a vendég is „nagyokat gondol”, a macska dorombol, s a csendes bírodalmat a tücsök veszi át...

A szöveg címe utalás a fentebb elmondottakra, s amikor a család körbeveszi az asztalszékre kitett tálát, bográcsot, konkrét jelentést kap a *családi kör* kijelentés.

A szöveg keletkezéséről azt tudjuk, hogy Arany 1850-ben állást kapott a nagyszalontai szolgabírói hivatalban, és 1851 márciusában — részben adósságra — megvásárolt egy kétszobás parasztházat, amelynek udvarán terebélyes eperfa állt. Az új házban a család megtalálta a meghitt otthonosságot, amely a költemény megírására ihlette a költőt. Később maga említette fiának, hogy a Családi kör című életképet Robert Burns (1759–1796) *The Cotter's Saturday Night* — *A szellér szombatestéje* c. versének hatására született.

A versindító sor több ismert népballada kezdő sorára utal, pl. Este van, este van, nyóóra jár az óra... De a megszólalások is népies hangvételiűek, s maga az írói közlés is népies, pl. „Csak vasalás híja”, „Akárki meglássa...”, „Alunni se tudnak...”

A mesélő történetelmondó szövegébe belesimul a szereplők (az apa és a vendég) egyenes beszéde, de a vendég beszéde, a leány kérdése függő beszédként is szerepel a versben.

Intertextualitás, szövegeköziség a költeményben Bálint Sándor néprajztudós szerint a földre hintett szalma, biblikus népi értelmezés, a betlehemi istállót jelképezi.

A költemény valóságos és elképzelt világkép ötvözete, s ennek alapján az olvasónak sikerült kialakítania egy saját képet erről a világról.

A szöveg magyar nyelvű, mai (pár archaikus igeragozási alakokkal — letevél, feje meg, fogadnók, híja, gyer) — érzelemkifejező, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. Jó hangzású szavak egész sora teremti meg az emberiség, a nyugalom és biztonság hangulatát, rossz hangzású szavak — eltörődött teste, porlepett ingével — csak egy pillanatra villannak fel, majd később a „szabadság napjai”, könny, koldusnak, terhes út stb. szavak a szabadságharc elvesztése és a hazafiak pusztulásán érzett fájdalmat idézik fel. A lány érdeklődése is azt mutatja, hogy a család is érintett a közelmúlt tragédiájában.

A nyitó strófában a „zúg, koppan, görögnek, csapong, rikoltoz” szavak az este hangulatát idézik, a házban az „apróság zörgős héju borsót szemelget, pendül

a kapa” a gazda megérkezésekor, „sikolt fel” az egyik gyermek, majd a záró sorokban halk, monoton hangok, a „dorombol, zizegő” szavakat olvashatjuk, s végül az éjszaka egyetlen hangját, a csenden eluralkodó tücsökciripelést halljuk.

A költemény verselése ugyanolyan, mint a *Toldi*: négyütemű tizenkettes:

Este van, / este van // kiki / nyugalomban

3   3   2   4

Feketén / bólingat // az eperfa / lombja

3   3   4   2

A páros rímek jobbra több hangon áthúzódó asszonáncok, pl. élet-ekével — csemetéken, a gyerek sem éhes — közelebb édes, ügyelve másra — meglássa. Tiszta rímei is esztétikailag értékesek: nincsen — kilincsen, meríti — deríti, behíván — kíván, restel — testtel. A verssorok lassú hömpölygése nyugalmat áraszt és harmonizál a tartalommal.

A szöveg szavainak stílusértéke a szavak elsődleges, szótári jelentésére épülő, a szövegösszefüggésből adódó, érzelmi-hangulati többletjelentésből adódik. A felsorolásban említett állatok, dolgok, események, történések, a történelmi tragédia említése stb. mégis úgy állnak össze szöveggé, színes szövevé, hogy Sőtér István szavaival „A családélet nemzetiessége, patriarkalizmusa magában foglalja mindazokat az erkölcsi eszményeket, melyeket a Világos utáni, magyar polgárosodás meghirdetett... Arany *Családi köre* az egyetlen olyan ábrázolás, amely ezt a témát méltó rangja szerint dolgozza fel...” Úgy, fűzhetnénk hozzá, hogy azóta is generációk tanulhatnak belőle, mintaként szolgálhat diákjainknak ebben a mai globalizált világban. Alárendelő szóösszetételek — eperfa, gazdasszony, háziasasszony, arcredői, gondúzó, testvérbátyját, szempilláit stb. segítenek az életkép nyelvi megteremtésében. A szófajok közül a főnevek — nyugalom, gazdasszony, tüzelő, gyermektársaság, csillag, apróság, pap, nótákat, gazda, élet-eke, arcredői, hazafi, testvérbátyja stb. segítenek a már említett családi hangulat megteremtésében.

A szóképek is színesítik a költemény szövegét. Két metaforát emeljük ki: az eladó lány „hajnali csillag” említése asszociációt kelthet az olvasóban, hiszen ez csillag a legnagyobb és a legfényesebb, korai feltűnése pedig az ifjúságot idézi. (A népdalokban is kedvenc motívum a lány és a hajnalcsillag metafora). Arany a lány alakjához kapcsolja „a tűzre venyigét rak”, „vasalót tüzesít” cselekvéseket, ezzel a lány érzelmeire tesz finom utalást. A másik metafora, a gazda homlokát szántó „élet-eke” a foglalkozására utal. A gyereksereg és a feleség tudja csak eloszlatni azt a gondot, fáradtságot, amelyet „sötét arcredői” rejtenek. Az anya és gyermekei viszonyát a költő hasonlattal világítja meg: „Aztán elvegyül a gyermektársaságba, / Mint csillagok közé nyájas hold világa.” Megszemélyesítések is sorakoznak a szóképek közé: az eperfa bólingat, a tüzelő fénye hívogatólag süt ki, s a befejező sorokban „kezdi hunyorgatni szempilláit.”

A szöveg mondatainak nagy része a leírás, az életkép megkövetelte kijelentő mondat. Ezt a sort az „E fiúból pap lesz!” és a „Jaj! Valami ördög...” felkiáltó

mondatok szakítják meg. A férj unszolása: „Gyer közelebb, édes!” felszólító mondat alapján arra következtethetünk, hogy a szokásosnál bensőségebb a kapcsolat az apa és az anya között. Az apa „Nézz ki, fiam, Sára...” felszólító mondatából is a bizalom, a harmonikus családi élet és a szegényemberek szolidaritásának érzete sugárzik.

Az igei állítmányok verbális stílusúvá szervezik a szöveget, a szerző szövegébe a szereplők egyenes beszéde szövődik.

A szövegalkotó tényezők jobb megértésében, vizuális rögzítésben talán Kovács Margit: Nagy család című kerámiája segíthet.

Kosztolányi Dezső: Üllői-úti fák

A *Nyugat* folyóirat első nemzedékének kiemelkedő alakja: író, költő, műfordító, publicista, esszéíró, nyelvvédő, a humanizmus szószólója volt. Nyilatkozata szerint az ő nemzedéke vívta meg „a művészet szabadságharcát” az elavult, régi kultúrával szemben. Művészete a kaotikus világban a szépség felkutatására, felmutatására összpontosul. Rácsodálkozott a természet jelenségeire, az emberi lélek rezdülését a keletkezés pillanatában ragadta meg. Kifejezésmódjának alapjait a XX. században kibontakozott impresszionizmus adja meg, amely a pillanatnyi hangulatot, élményt ragadta meg. „Az író, aki igazán teremt, élénk tárja a dolgokat, s eltűnik mögöttük. Semmit sem magyaráz. Azzal hat, hogy amit művel, az érzékletes. Hasonlít az alkotó természethez. Az sem okoskodik és fecseg. Csak van. A patakhoz nem járul széljegyzet. Az erdőnek nincs díszítő jelzője. Aki igazi elbeszélő, a felületeket mutatja, s alatta az élet mélységét. Mindent tud, de erről hallgat” (*Katé az írásról*).

Üllői-úti fák című versével, elemző felidézésével emlékezzünk a részvét, a megértés, a szeretet költőjére!

Kosztolányi alkotása nyomtatott versszöveg. Mindhárom szakasz öt hosszabb és három rövidebb sorból áll. Nyolc-nyolc sor, kilenc szövegmondat.

A szövegösszetartó erőt már a cím sugallja, s ez a jelzős szerkezet még hat-szor ismétlődik — refrénként. Egyúttal a szövegben az integráló erejű hatásával magába sűríti a vers tartalmi, hangulati, stílári lényegét is.

A kilenc szövegmondat tartalmi-logikai-mellérendelő viszonyban kapcsolódik egymáshoz. Egyes szám és többes szám harmadik személyű igei személyragos szavak: *legyen, borítsa, nyugszik, jár, repül...* — *adtatok, voltatok, nyíljatok, lássák, feleljetek...* fogalmazzák a mondanivalót.

Jelentéstani elem a szövegben a szóismétlés: *Üllői-úti fák*.

Az érzelmi, értelmi nyomatékosítás kedvéért a bőséget, az ártatlanságot, a gazdagságot kifejező szavak — *szagos, virágos, ezer, fehér, édes, illat, balzsamos* — mellé velük ellentétes szavak — *bű, ciprus, altató, est, sárgult határ* — sorakoznak.

Körülírással tavaszi és őszi képet rajzol meg a költő: *ég, fák, lomb, virágos fergeg, édes illat, balzsamos, ciprus, sárgult batár, szél, csira, bús lombú...* Valójában nem természeti képet fest a költő, hanem az élet — halál, a fiatalság — öregség, a vágy — valóság ellentéte: ez a mű tartalmi mondanivalója.

A mondanivaló sokoldalú megvilágítását felsorolással éri el a lírai én: *lombos fej, ezer fehér virág, kedv, tusa, édes illat, balzsamos, ciprus...*

A szöveg a költő monológja, bár megszólítással, búcsúszóval fordul a fákhhoz, azok nem válaszolnak. A búcsú felfokozza az érzelmeket, talán ezért is zúdul a sorokból olyan elemi erővel a tavasz (az ifjúság) ereje.

Valóságos és elképzelt világgépet rajzol meg a költeményben a költő, aki fiatal bölcsészhallgatóként, Pesten, az Üllői-út végén lakott a XX. század elején. Amikor később kivágták az Üllői-út fasorát, a hírlapok tiltakozásul, búcsúzóul Kosztolányi versét közölték. A költő emlékezete újra jelenlévővé, élővé idézi a régi tavaszokat, s addig melengette őket a lelkében, míg egy „*boldog-szomorú*” pillanatban odakínálta-ajándékozta mindenkinek. Az olvasó pedig (talán saját élményeit is társítva) kialakíthat magának egy képet a költeményben megrajzolt világról. Eszünkbe juthat Berzsenyi Dániel hasonló hangulatú sorai: „Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül, / Mint a nyíl s zuhogó patak” (*Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül*), vagy Csokonai Vitéz Mihályé: „Oh, idő, futós idő! / Esztendeink sasszárnyadon repülnek” (*Hova repül az ifjúság?*).

Kosztolányi verse magyar nyelvű, mai, írott szöveg (bár a költői kérdés föltevésével, a fák megszólításával szóbeli is lehet), kapcsolatteremtő, érzelmkifejező, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. Jó hangzású szavak: *ég, fejetek, virágos fergeg, fehér virág, édes illat, balzsamos, ifjúság...* mellett rossz hangzású (*haldoklik, nyugszik, bús, megöl...*) ellentéte segít a költeményben megfogalmazott gondolat, a fiatalság-öregség, élet-halál ellentét képszerű kifejezésére.

A sorok jambikus lejtésűek:

Az ég legyen tivéletek
 U — /U — / U —/U — /
 Üllői-úti fák
 — —/U — / U — /

Rímei: a b a a b c c b.

A költemény szavainak stílushatása az elsődleges (szótári) jelentésre ráépülő, a szövegösszefüggésből adódó érzelmi-hangulati többletjelentésből adódik. A virágzó Üllői-úti fák a fiatalság, a bús lombú fák az öregség, a halál jelképei. Így érthető, hogy a természeti képet felidéző szavak, főleg a „*Hová repül az ifjúság?*” sor hatására az idő múlására, visszafordíthatatlanságára utalnak, s az olvasó is értetlenül áll az elmúlással szemben. A fiatal s az idősebb olvasót is az idő múlásának érzékelésére készíti.

Stílusértékűek a szavak a szófaji hovatartozásukkal is: a természet körébe sorolható szavak főnevek és melléknevek: *ég, lombos fejetek, szagos, virágos fergeg, fehér virág, ifjúság, édes illat, balzsamos, est, bú, ciprus, sárgult batár, szél, csira...* A költemény-

ben az igék szervező erejűek: a 14 ige közül 7 kijelentő és 7 felszólító módban áll: *legyen, borítsa* (felszólító), *adatok, voltak* (kijelentő), *nyíljatok, szívják, ne lássák, higgyék* (felszólító), *haldoklik, nyugszik, jár, megöl, repül* (kijelentő) s végül *feleljetek* (felszólító) igével zárul a vers. A *repül* igenek két jelentése is van a versben: 1. telik, múlik (az idő), 2. lehullt (a virág a fáról).

A költemény egészét átszövi a megszemélyesítés: a fák adták a kedvet, a tusát, voltak, jelentették a költőnek az ifjúságot, másoknak is nyíljatok, kéri őket a lírai én, haldoklik a határ, a szél búsan dúdolva jár, repül az ifjúság... A megszemélyesítések, metaforák — a tavaszi és az őszi képek, a fiatalság és az öregség — jelképének megfelelően ellentétesek: lombos fejetek — bús lombú fák, bú ciprusa; szagos virágos fergeg — haldoklik a sárgult határ; ezer fehér virág — megöl minden csirát; édes illat — búsan jár(ó) szél; adatok kedvet, tusát — nyugszik a kedvem napja.

A „*Hova repül az ifjúság?*” költői kérdés egyben a vers fókuszkoheziójának alapja is, magába sűríti a vers tartalmát, hangulatteremtő. A mondat tartalma: az ifjúság hamar elrepül, múlik az idő, s a költőben és az olvasóban is felmerül a kérdés: Miért repül? S a kérdés ott lappang a költemény minden sorában.

A költemény első felében a felszólító, a másodikban a kijelentő mondatok vannak túlsúlyban. A rövidebb sorok közül az első és utolsó „Üllői-úti fák” megszólítás, így illik bele a párbeszédbe, a lírai én az Üllői-úti fákkal beszélget, kérdez, választ vár tőlük. Az első és második szakasz két utolsó sora összetett kapcsolatos mondat. A harmadik szakaszt egy kérdő mondat s egy felszólító mondat zárja. A mondatok ténymegállapításai lassítják a ritmust, segítenek a fájdalmas hangulat megteremtésében.

Az igei állítmányok verbális stílusú szöveget formáznak, mely a lírai én egyenes beszéde.

Irodalom

- Balázs Géza: *Szövegtani gyakorlatok vázlatok és tanulmányok*. Nemzeti Tkv. Bp., 1994.
 Balázs János: *A szöveg*. Gondolat. Budapest, 1985, 221-245.
 Bori Imre: Kosztolányi Dezső. Fórum, 1985, 5-58.
 Eördögh Tünde: *Kosztolányi Dezső: Üllői-úti fák című költeményének elemzése*. Magyartanítás. XXXI. évfolyam 1989. 1-3. 82-90.
 Goda Imre—M. Boda Edit: *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára*. Pauz Kiadó, 1981, 71-72.
 Levendel Júlia: *Így élt Kosztolányi Dezső*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1985.
 Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa: *Elkallódni, megkerülni* (Versek kreatív-produktív megközelítése szövegtani keretben). Veszprém, 1992.
 Szabó Zoltán: *Szövegkøbøzjø és a stíliszttikai elemzøs*. MNY. 1985. 479-489.
 Szabó Zoltán: *Szøvegnyelvøszet és stíliszttika*. Tankönyvkiadó, Bp., 1988.
 Varga Kálmán: *Miørt szøp?* Gondolat, Bp., 1983.

„Mostan színes tintákról álmodom...”

Kosztolányi Dezső: *A szegény kisgyermek panaszai*

„Életem küszöbén ez aggastyán üdvözöl, kitért karokkal, hahotázva az örömtől” — írta a költő nagyapjáról, Bem apó egykori századosáról, aki négy és fél éves unokáját megtanította írni-olvasni, s később angolul is tőle tanult. „Egyszer a török basákról beszél, a piláfról és a csibukról... Egy tavaszi napon, amikor öcsémmel és húgommal künn játszom a kertben, kézenfog bennünket, behív a tisztaszobába, amely teljesen el van sötétítve. Fekete posztóval takart asztalkán gyertyák lobognak. Letérdepeltet mindhármunkat és arra kér, sohase feledjük, ma halt meg messze idegenben Kossuth Lajos.”

Kosztolányi Dezső költői világának kialakulásában döntő szerepet játszott gyerekkorának környezete, meggyőződése volt, hogy az ember csak ott élhet, ahová emlékei kötik, s el nem múló nyomokat csakis a korai évek hagynak a lélekben. „Tanár az én apám. Ha jár a vidéki / városban, gyermekek köszöntik ősz fejét, / kicsinyek és nagyok, régi tanítványok, / elmúlt életükre emlékezve, lassan / leveleszik a kalapjukat...”

1913-ban, újságcikkben érzékeltette ennek a világnak önéletrajzi fogantatását: „Úgy érzem, hogy mindennél érdekesebb a magyar vidék, és mindennél izgatóbb a magyar polgári osztály, amelynek fia és írója vagyok... A vidék a csodák földje...”

A múlt, az emlékezés, a gyermekkor, a játék és olvasmányai vezették el irodalmunk egységes világgépű és hangnemű verskötetének megírásához, amely rövid idő alatt hat kiadásban jelent meg, újabb versekkel gazdagítva. Szerzője alkotói fejlődésében meghatározó jelentősége van *A szegény kisgyermek panaszainak*. Határozottan fejezi ki a költő létfelfogásának egyik alaptételét: a gyermekkort úgy értelmezi, mint a teljességet, s azt állítja, hogy a felnőtté válása szegényedést, beszűkülést hoz.

A szegény kisgyermek panaszai szereplőre, a költő a gyerek álarcát ölti magára, egy gyermeket állít a középpontba, az ő perspektívájából mutatja a világot és önmagát, hiszen az olvasó tudja: az álarc mögött felnőtt rejtőzik. Titokzatosabb, féltelmezebb, jelentőségtejteljesebb lesz számos hétköznapi, a felnőtt számára figyelmet sem érdemlő dolog. Tipikus gyermeki helyzetekről kapunk képet: lázas betegséget, a doktor bácsit, az iskolát, a színes tintákat, a „vásott ördögök” játékeit, sakkozást, az esti imádkozást, a reggeli ébredés örömét stb. A válogatott mozzanatok között személyes emlékfoszlányok — utazás apával, anyuska fiatalon — is előkerülnek a saját gyermekkorából. Kosztolányi szakított a gyermekábrázolás tradíciójával, a maga természetességében jeleníti meg a fájdalmat, a tragikumot, a gyermekvilág sokszínűségét.

Látszólag a pillanatnyi benyomás az indító — „Mint aki a sínek közé esett” —, s ez a szeszélyes játék a halál élményével, s az emlékképek halmozása egyben ars poetica is: a költészet feladatát a sokszínűségben és a pillanatban megragadható

örök keresésben látja, a szépségben, a hétköznapi varázsában: „...a bús idő robbog fejem fölött / és a halál távolba mennydörög, / egy percre megfogom, ami örök, / lepkéket, álmat, rémest, édeset.” Később pedig: „Hagyjatok szaladni még, / tündérekbe hinni, / fehér csészéből szelíden / fehér tejet inni.” (...) „Most mint a léggömb szállani szeretnék. / Mily csiklandó és édes és ravasz / a zöldbe bújni, s enni a cseresznyét. / Cseresznyepiros, zöldarany tavasz.”

A vers formavilágában négy irányzat jellegzetességei mutathatók ki: szecesz-szió, impresszionizmus, szimbolizmus és expresszionizmus.

Néhány példa a költeményben szereplő, jelentésátvitelre, névátvitelre alapozott szóképek közül: emberi érzéssel, cselekvéssel, tulajdonsággal felruházott dolgok, természeti jelenségek megszemélyesítve jelennek meg: „a bús idő robbog fejem fölött”, „szomorkodik a vén jegenye-szál”, „a vén akácok látnak s megijednek”, „Figyelve áll őrt a sok tarka báb”...

A metaforához közel álló hasonlatok világítják meg a gyermeki világot: „kis ágyamon, mint egy bús, barna bárkán”, „olyan a kertünk, mint a temető”, „Akárcsak egy kormos szénégető, fekete az apám és szigorú”, „Olyan tudós, erős, akár az Isten”, „Ilyenkor a szobánk mint a sziget / körötte a hideg lég, mint a tenger.”

És szintén a gyermekvilág boldog tarkasága jelentkezik a minősítő és értelmező jelzőkkel teletűzdelt „*Mostan színes tintákról álmodom...*” kezdetű versben: „És akarok még sok másszínű tintát, / bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat, / (...) és kellene még aztán millió: / tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke, / szemérmes, szerelmes, rikító. / És kellene szomorú-viola / és téglabarna és kék is, de halvány, (...) És akarok még égő-pirosat, / vérszínűt, mint a mérges-alkonyat / (...) arany-imát írnék az én anyámnak, / arany-tüzet, arany-szót...”

Így emlékezzünk Kosztolányi Dezsőre, aki rácsodálkozott az emberi lélek rezdüléseire, s vallotta, hogy „az író, aki igazán teremt, elénk tárja a dolgokat, s eltűnik mögöttük. Semmit sem magyaráz. Azzal hat, hogy amit művel, az érzéketes. Hasonlít az alkotó természetéhez. Az sem okoskodik s fecseg. Csak van. A patakhoz nem járul széljegyzet. Az erdőnek nincs díszítő jelzője. Aki igazi elbeszélő, a felületeket mutatja, s alatta az élet mélységét. Mindent tud, de erről hallgat” (*Káté az írásról*).

Irodalom

Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Fórum, 1985.

Kosztolányi Dezső: *A lámpagyújtó éneke*. Ifjúsági Könyvkiadó. Bukarest, 1964.

Levendel Júlia: *Így élt Kosztolányi Dezső*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Művek lexikona. I-III. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2008, 330.

Szabó Zoltán: *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

Modern irodalmunk leglíraibb pátoszú regénye

70 éve jelent meg Móricz Zsigmond *Árvácskája*

Móricz Zsigmond 1925-ben írta: „Éppen azt csinálom, hogy átengedem magam írás közben a természeti törvények szerinti őszinteségnek. Nem alakítom az eseményeket, csak közlöm a megtörténtekeket, sőt a történést” (Móricz Zsigmond Levelői. I. 204.). 1930-ban pedig: „Alig írtam életemben valamit, amit át ne éltem volna. A huszonötezer oldalnyi írásom akár huszonötezer versnek felel meg. Lírának, melynek csak formája az objektivált előadás” (Rádió helyszíni közvetítése Leányfaluból).

S hosszú gyaloglás után tulajdonképpen a *Hét krajcár* lírájához érkezett vissza Móricz, mindazt hasznosítva, amit élményekben sosem szűkölködő utazásai során tapasztalt, mikor a Csibe-élményből megszületett az *Árvácska*, 1940–41-ben.

A szöveg fizikai hordozója (Ve): Nyomtatott prózaszöveg.

A szöveg fizikai hordozójához hozzárendelhető formai felépítés (Fo): Megszokott központosítású szöveg. A mű Móricz legkomorabb, talán a legfájóbb alkotása, nem regény a szó szoros értelmében, döbbenetes mélységű írás, írója is „irtóztató könyv”-nek nevezte, amit azzal is jelzett, hogy nem fejezetekre, hanem ének formájú zsoltár-szakaszokba öntötte a történetét. A mélység jalkiáltásait akarta hallatni, a szegénység, a kiverttség protestáló hangját, az ítéletet, a felháborodását, s ezt zsoltáros hangon lehetett leginkább idegekbe kiáltani — fogalmazta Czine Mihály. Szinte hallani véljük a zsoltáros szavait: „A mélységből kiáltok Hozzád, Uram!”

Az *Árvácska* formai szempontból is szokatlan alkotás, hangvétele kissé elüt a Móricz-művektől. Szikrázóan tömör, szabatos, fegyelmezett, az író csak ábrázol és szerkeszt. Szerkesztése is remek: Dudásnéra négy zsoltár jut, Szennyesnére kettő, Verőnére csak egy — de mélységében a kettő több, mint a négy, és az egy több, mint a kettő. Cselekménye a hagyományos értelemben szinte nincs is, az epizódok, az emlékezetből tudatosan felidézett vagy véletlenül felmerült élethelyzetek kerülnek egymás mellé és után — s ezek állnak össze a kis Csibe két-három évének kronológiájává. Nincs meseszál, a hős életében a két-három esztendő alatt nem is történik semmi változás, legfeljebb égbe kiáltó szenvedéseinek színterei változnak, s vezetnek a pokol egyre mélyebb bugyraiba. Sorsa mindig és mindenütt ugyanaz. Bár iskolába nem járhat, írni-olvasni nem tanulhat meg, egyetlen dolgot keserves körülmények között kell megjegyeznie: „...tanuld meg, hogy neked sehol a világon semmit sem szabad elvenni, mert neked nincsen semmi. A bőröd, az a tied, de egyebed neked nincsen”.

— Ingem van — mondta sírva a szegény kislány, de „kedvesanyám” újra átkozódásba menekül, amiért a kislány számon tartja, hogy neki van valamije.

Még neve sincs, Csörének hívják, ő maga is csak később tudja meg, hogy hivatalosan bejegyzett neve: Állami Árvácska, aki állami gyerek, havonta nyolc pengőt fizet neki az állam, és tavasszal és ősszel egy-egy inget, egy pár harisnyát, egy zubbonyt, télire nagykendőt, jó erőset, gyapjúból, és egy pár gyerekbakancsot is ad — de mindezek nem jutnak el hozzá, neki valóban csak a bőre van, mert késő őszig ruhátlanul őrzi hajnaltól estig a tehenet, Boriskát, s a lassan hétéves kislány nem érzi, nem is szégyelli meztelenségét, megalázottságát, kiszolgáltatottságát, azt sem fogja fel, hogy „kedvesapám” miért ölelgeti, tapogatja, Kadarcs Pista bácsi miért játszik vele, miért gyúrja, hajigálja; a „pucér államin” mindenki kajánul vigyorog; „az őszi reggelek, az őszi esték férfiszemekkel voltak telepermetezve”. Itt, a tanyai szegénység nyomorúságában mégis érez valami emberséget, emberi meleget is a kislány, gyerekek veszik körül, s „kedvesanyám” néha szeretettel ápolgatja, gyógyítgatja, s bár iszonyú verésekben van része, paraszat tesznek a kis ujjaira, ide vágódik vissza...

Szennyeséknék, Zsaba Mári mellett a nagygazdáék zsugorisága, kapzsisága még kegyetlenebb körülmények közé juttatja Pöszét — itt ezt a nevet kapja —, barbár törvények keserítik itteni életét, bottal verik, Zsaba Mári betöri a fejét, úgy vágja szájon, hogy két foga bedőlt, mérgezett tejet kap, hogy el ne hordja a pletykát, itt sem járhat iskolába, a tanító szemet huny a törvény megszegése fölött — egy pár csirkéért és ötven tojásért.

Amikor Csibe a faluba kerül, a naccsága most művelt embereknél helyezi el: a Verő családnál (ez is beszédes név!). A mutér „nevelő szándékkal”, hidegen, szenvedély nélkül, prakerral veri kékre-zöldre, így akarja művelt beszédre szoktatni. Ugyanakkor az eszmélődő kislány azt veszi észre, hogy „Nem volt abban az udvarban semmi más élet. De nem volt ott sem tyúk, se kakas, se liba, se kacska, se macska, de még patkány se. Nem repült galamb az eresz alól, még fecske sem lakott sehol, de még veréb sem, mert mit egyen szegény veréb, a szomszédba menjen kosztolni?” A kislánynak, aki egyre érzékenyebb, lelkiileg egyre sebezhetőbb, a testi szenvedések mellé most a lelki kínzásokat is meg kell ismernie. Dititől, akinek szinte kéj, ha a másik szenved, s aki minden alkalmat kihasznál, hogy megalázza, kicsúfolja: „Egy ilyen rüheshez menjen a Jézuska. Már itt volt a Jézuska, nekem hozott két szép ruhát, egy pár szép cipőt, egy kabátot, három pár fehérneműt, meg szalagot, meg sok-sok cukrot, még többet mint a Mikulás. Nekem mit hozott?”

— Mit hozott volna egy rongyos államinak?”

A fiatal párral való találkozás leírásával Móricz azt sejteti, hogy ők vagy hozzájuk hasonlóak lehettek a kislány szülei. Árvácska éjjel azt álmodja, hogy megjelent az édesanyja, s el akarta vinni magával; hasonlított ahhoz a szép nénihez, akinek az ura pénzt adott. Az édesanya utáni vágyakozás újabb gyötrelme a kislány számára, egyre többet gondol rá, hívja, imádkozik hozzá, s amikor kará-

csony estéjén kizavarják a fényes szobából a hideg sötétbe, a kis kamrába, gyertyát — halotti gyertyát — gyújt édesanyjáért. S *A fákhlyában* vagy az *Úri muriban* megjelenő, jelképes, tisztító tűz itt is fellobban: „Három nap múlva már mind kialudt a tüzes gerenda... elmúlt a rosszság és elmúlt a kegyetlenség. Minden békés lett, átalakult, másfajta valamivé az egész élet. A nyelvekből üszök lett, s a sértegetésekből füst és pára.”

A szöveg fizikai hordozójához hozzárendelhető nyelvi, jelentéstani felépítés (Se): A szöveg kohézióját a Csöréhez, Pöszéhez, Államihoz fűződő események, történések egymásutánisága adja.

A szöveg grammatikai kapcsolatai között a mondatok mellé- és alárendelő viszonyát említhetjük, mindkettővel bőven él Móricz.

A szöveg jelentéstani elemei közül a szóismétlések a kiemelt fogalmak értelmi és érzelmi tartalmát erősítik:

A ruhátlan kis állami tiltakozik: „Az az én ingem...” Kadarcs Istvánnak kiáltja kétségbeesetten: „Hajtsa eee el...” Borisnak, a tehénnek kiáltja: „Nem arra teee...” „Én nem vagyok pesti csirke — toporzékolt Csöre.” „Ingem — visított a kislány”. Árvácska számára a többször előforduló „kedvesanyám” a szülei utáni vágyakozását sugallja. Zsaba Márinál a „Húsleves vót ebédre” kifejezéssel nyelvelt, s kérte számon, hogy ő nem kapott belőle. Ártatlanul ismételte a Zsaba Mári szavait: „Nem fog többet csendőröknek panacskodni, ha ecetet megiccsa...”

S még folytatni lehetne csak az Árvácskához kapcsolható ismétléseket. Maga Móricz is megjegyzi: „A kislány, mint a puszták madarai, csak egy-egy szót mondott, azt ismételte számtalanszor. Jóformán nem is tudott még beszélni, nem volt kívül... S ha beszéltek vele, legtöbbször szitokszót hall, természetes, hogy ezt ismétli: »No a fene egye meg, mán én csak fenegyen meg«. »— Boris, Boris, booohorizs... megvágglak... agyonütlek... A fene ött vóna meg... Boooooorizs«.

Az Árvácskára vonatkozó rokon értelmű szavak közül említsük meg Dudásné „Kis buta az, kis hülye” jellemzését, amelyet a naccságának mond. Pedig Árvácskának boldogság lett volna „kitakarítani, lemosni, felsikálni, törülgetni”, s éjszaka pedig milyen jól érzi magát „a kuckóban, a kemencezugban”.

Az első négy zsoltárban ellentétes szavakat, kifejezéseket, egymással szembeállított dolgokat, tárgyakat, történéseket és ellentétes szerkesztésmódra utaló sok-sok példát találtam, főleg olyanokat, amelyek a gyermek Árvácska „irtóztató” életét az igazi gyermeki boldogsággal állítják szembe: „Neki nem kellett rendelkezni, ő értette a mesterségét. Ő volt felelős. Nem tudta, mi a felelőség, csak tette. Kadarcs karóba vágta, hogy véres lett rögtön, még csak nem is törődött vele. Otthon pedig semmit sem tudott mondani, csak sírt, sírt, de most nem keservezen, hanem boldogan, hogy még eccer megmenekült a haláltól... Szegény, nem is tudta, mi a halál, és mégis azt érzi, hogy ha az ember idegenek közé kerül, az a halál... Most már ő is lehet boldog és az is. Csak tudná, mi a boldogság, mert még a szót sem ismeri. Csak annyit érez, hogy nagyon jó az, ha az embernek

nagy bajt csinálnak az idegenek, mert akkor idehaza egészen másképpen néznek rá az emberre és sajnálják.... Boldog volt, és azt álmodta, hogy kedvesanyám pohár tejet adott neki: és *ő megitta és szerette a tejet...* Azelőtt soha se látta őtet senki, most... mind csak férfiszemekkel találkozott... A többi más volt, azoknak volt ruhájuk és cipőjük is volt, ő meg csak úgy járt, mint a malac vagy a kutya, a maga bőriben...

A gyerekek ott kellett maradni a hulla mellett, de különösen Csörének, mert a többi fázott, csak neki nem volt szabad soha se fázni, se éhezni, se félni, s ami rossz volt, azt mind neki kellett elviselni...

Mi az az iskola... Az valami jó lehet, de nem tudta, mi, mert ő még sohase volt kinn a tanyából, még másik tanyában sem volt, csak azt gondolta, az éppen olyan, mint ez... Szeretett volna jól kitakarítani, lemosni, felsikálni, törülgetni, az boldogság lett volna, de nagyon... Szabad elmosogatni? Ilyen boldogságot... Áll ott feketén, mint egy sáros malac, csak néz rájuk ragyogó arccal, boldogan és büszkén és folyton nevet apró egérfogaival. Neki sohase volt babája, nem tudta elképzelni, miféle lehet ez, talán ez az iskoláslány? vagy mi? Őbelőle is ilyet akarnak csinálni.

Csöre szemérmesen nevetgélt, boldog volt, hogy otthon volt, hallja ezeket a drága szavakat, amiket egész életében hallott...

S a negyedik zsoltár végén a cseléd megkérdi:

— De minek akarsz ennél a ronda asszonynál lenni?

— Kedvesanyám! sikította fáradhatatlanul a kislány.

Az ötödik és hatodik zsoltárban is folytatódik az ellentétes szerkesztésmód:

„Azért csókoltál meg, mert nem hoztál húslevest? — kérdi Pösze.

Húsleves vót délbe — tört ki a nyelvelés a kislányból... A kislány már nem volt olyan nyílt és nyelves, mint Dudáséknál, ahol úgy beszélt mégis a nevelőanyjával, ahogy a többi gyerek. Itt nem tudott bizalmas lenni többet, itt olyan volt, mint az ellenséges család. Már nyolcéves volt, még mindig nem adták be az iskolába. Míg a többi gyerek már harmadik osztályba járt, ő még akkor is kinn legettetett... Jaj, Istenem, meglátom a templomot belülről! — ujjongott... Az orvosnak azt kellett mondani, hogy a tehén öklelte fel, attól dűlt be a foga... Injekciót adott neki, igazított valamit a szájában. Aztán adott olyan piros orvosságot, hogy azzal kell mosni a száját, és öblögetni a fogakat. De a leggyógyítóbb az volt, hogy mindig nevetve és becézgetve szólott hozzá. A puha, szagos kezével is csak mindig simogatta az arcát, huzigálta a pici gombocska orrát...”

A hatodik zsoltár sem hoz változást Árvácska életében:

„Most először életébe jutott eszébe, hogy neki is kell valamit csinálni, ha azt akarja, hogy éljen. Hogy mit, azt nem tudta, csak felkeményedett benne valami érzés, hogy nem tűri. Azt sem tudta, mit nem tűr, csak gondolta, nem engedi, hogy csak úgy elbánjanak vele. Már addig is megtett egy-egy makacsságot, de most aztán kész nagyobb dologra is. ... kapott egy irtóztató pofont. Utána másikat, aztán együtt a poroló, azzal aztán alaposan össze lett verve, még a kis kezei is

---

---

tiszta kékek lettek, a lába szára kék-zöld lett, minden ütés meglátszott rajta. Azonkívül kukoricaszemre kellett térdelnie, ott maradnia egy óra hosszáig, és nem kapott aznap büntetésből vacsorát... De hát a kis állami gyerek olyan fából van faragva, hogy nem lehet azt még agyon se verni. Ezt is túlélte... Túlélte, nem élte a saját gyermeki életét...”

Ide kívánczok az a megállapítás is, hogy kislányról, gyermekről van szó, de egyetlen esetben találkoztam csak gyermeknyelvi kifejezéssel: „Most adjál pacsit! — követeli kedvesanyám... miután addig verte a kislány, míg bírta gyenge karjával”. Az első gyengéd szót/szavakat — angyalom, kedvesem, tubicám — a kis naccságától hallja Árvácska, aki rémítgetésnek véli az addig soha sem hallottakat.

Árvácska története, élete sok mindenben igaz. Móricz 1936. szeptemberében ismerte meg Csibét, egyik levelében így számolt be róla. „Szeptember végén hazafelé mentem a Ferenc József hídon. Egy kislány, majdnem gyerek ácsorgott a hídon. Egy kislány, majdnem gyerek ácsorgott a híd közepén, s nézte a vizet. Megszólítottam: »Maga mit csinál itt?« Előbb nem felelt, aztán azt mondta: »Be kéne ugrani, az anyja szemit«... Elkezdtem beszélgetni a kis öngyilkosjelölttel. Vagy egy óráig beszélgettem vele, s meghívtam, hogy másnap jöjjön el egy budai kávéházba. Eleinte mindennap találkoztam vele, s szakadatlanul írtam, amit beszélt... S amiket mond oly remek, hogy eddig 28 novellám jelent meg abból, amit majdnem szó szerint írtam le a ő előadásából. Dosztojevskij mélység, megrendítő élet és léleknyomor, gyerekek hihetetlen szenvedései, szóval a pesti legsötétebb proletárnyomor tünetei lepleződtek le előttem. ... A Csibe nevet is én adtam a kislánynak, akit Littkey Erzsébetnek hívnak, s a nevéen kívül még szülőket sem örökölt, klinikai gyerek, akit az állam nevelt fel, elég szenvedés-gazdagságban” (Móricz Zsigmond Leveli. II. 249.).

Ebből az élményből született mélységesen realista ábrázolásmódjának új alkotása, az Árvácska, készült 1940-ben, megjelent 1941-ben.

A szöveg a szerző monológja, ez át-átcsap Csöre monológjába, de párbeszédekkel tarkítva.

Intertextualitás a szövegben a meseelemek megléte: Hamupipőke alakja sejlik fel bennünk, amikor azt olvassuk, hogy Csöre ül magában, a konyhában, a hamuban... Verőné lánya, Diti, botfűlű, hiába tanítatják zongorázni, míg Csöre csak egyszer hall egy nótát, és már az övé... Egészen másként hat itt az igazságszolgáltatás, mint a mesében: Rudi bácsi meglakol, Dudás felakasztja magát, Zsaba Márit halálra ítélik, de nem érezzük elégtételnek azt, hogy megbűnhődtek, nem a mesebeli igazság győzelme ez, mert Csöre-Pösze élete ettől nem változott meg. Az *Árvácskában* egy gyermekkel történik meg mindaz, sőt, sokkal rosszabb, mint amit az író *A boldog emberben* megírt. Önkéntelenül jut eszünkbe Cooperfield Dávid, és Twist Oliwer — a dickensi árvák —, Sugár Kata *Libapásztor* (1932) képe, de Kosztolányi Dezső *Édes Annája* is vagy Dosztojevskij Nyetocska Nezvánovája (1849-ből, magyarul is többször megjelent, Móricz életében háromszor is). Árvácska értelmetlen szenvedése — mint orosz előképéé is, akit az

első fordítás Névtelen Anikónak mond —, azon túl, hogy felháborító társadalmi viszonyokra utal, valami módon, a megváltásnak is részese, mindannyiunk megváltásáé — vélte Nemeskürty István.

A szöveg természeti képei közül sok a filmszerű, talán az író is ilyen szándékkal alkotta meg a művét... A szándékot Ranódy László filmrendező valósította meg.

Az a valóságos vagy elképzelt világdarab, világkép, amely az adott fizikai tárgyban kifejezésre jut (Re), és ennek mentális, elménkben létrejött képe (ReIm):

Móricz Zsigmond utolsó éveinek szívbe markoló, nagy hatású remekműve az *Árvácska*. Egy lelencgyerek életéből beszél el néhány esztendő: milyen a sorsa a tanyásparasztnál, a nagygazdánál és az iparos kispolgárnál. „Barbárokról” szól ez a szöveg is, ember alatti, civilizáció előtti ősvilágról a 20-as évek Magyarországról, a Kecskemét környék tanyavilágában, ahol „a jó édesanya csirkék és malacok mellett még egy állami gyereket is tart a maga hasznára, akiért havonta nyolc pengőt fizet neki az állam, és tavasszal meg ősszel egy-egy inget, egy pár harisnyát” ... S a valóság: „a tanya mögül előreszűrődik a hetedik gyerek, a pucér, az állami...”

Nem egyszerű híradásról van szó, mint a *Barbárokban* vagy *A boldog emberben*... A kétségbeesett, tehetetlen sikoly tör fel az író lelkéből, midőn egy 7-8 éves lelenckislány embertelen sorsának néhány évét választja témaként. A reális hétköznapi borzalmak sorakoznak Csibe életében: a kisemmizettség, megfélemlítettség, az éhség, az alja cselédmunka, pl. disznóöléskor, a hét karácsonyfa nélküli karácsony, s még a melljük sorakozó, társuló rémjelenetek: a karóba-vágás, a mérgezés (hiszen Csibét az menti meg a haláltól, hogy nem szereti a tejet), a síneken történt majdnem szerencsétlenség, a fiatal pár öngyilkossága...

Maga Móricz vallotta művéről: „Irtóztató könyv, azt hiszem, de a fantáziának egy sora sincs benne... Ennek a legkisebb mondata is magáról a nyers életből szállt fel, mint a mocsárból a mérges gőz”.

„Rémtörténet, amennyire a ballada is az, az író tudatosan közelít a költészet-hez, amikor fejezetek helyett zsoltárokra tagolta művét. A kis lelenckislányt vicsonyi szörnyetegként állja körül a felnőttek kórusa, akik pedig csak keserves sorsukat, megtört életüket torolják meg az ártatlanon... százados törvények végzik őrlő munkájukat, százados mérgezettség érleli gyümölcseit... A »zsoltárokban« a mélységekből a magasságba kiáltó szenvedés jajszava hallatszik, a megalázottak és kiszolgáltatottak ószövetségi könyörgő imája, az Istennek is felelő próféták hangja” (Halász Gábor: *Magyar Csillag* emlékszáma. 1942. október 1.)

1938 elején, a *Szép Szó* számára írt emlékezésében írta meg Móricz azt az esetet, amelynek során a Kálmán Kata fotóművész képeit látva — a képek Csibéről készültek —, József Attila habozás és sápadozás után így szólt: „...hát ez az én életem... én Csibe vagyok, apátlan, anyátlan árva, ebből a mélységből származom” (Móricz Zsigmond: *Irodalomról, művészetéről*. 373.).

Móricz Virág is azt írta (*Apám regénye*. 469.), hogy „a Csibe biztosan József Attilának köszönhetette, hogy nem hullatták vissza a semmibe, hanem inkább zászló lett belőle és emlékeztető.” A József Attilával erősbödött Csibe-élménynek köszönhetjük ezt a móriczi művészi dokumentumot, az *Árvácska* jajkiáltásaiban is megjelenő szintézist, a Csibék és József Attilák szenvedéseikhez méltó emlékművet — a József Attila lírájával egyenrangú társat.

Móricz Zsigmond teljesen azonosult hőse szemléletével: egy ártatlanul szenvedő gyermek szemszögéből, nézőpontján át idézte fel az eseményeket, maga nem szólt bele a történetbe, nem kommentálta, hűvös szenvtelenséggel a háttérben maradt — ezzel is állásfoglalásra készítette/készíteti az olvasót. Csibe fájdalmait az egész Magyarországtól, az egész országtól kérte számon, a zsoltár ennek a perelésnek is a műfaja, s a legvégén felcsapó tűz a fenyegetésé, amelyet a jótékony fehér hó betakar.

A szövegtípus: magyar nyelvű, mai, szóbeli és írott szöveg, célja érzelmkifejező, felhívó, szépirodalmi szöveg.

A szöveg stílusa, nyelvezete: szépirodalmi.

A szöveg írásjeleinek stílusértéke a fonetikus, a kiejtés szerinti írásmód során jelentkezik: a szóbeli közlésben jelentkező, tájnyelvi elemek a reális ábrázolást, a népi alakok élethű jellemzését biztosítják:

„Hajtsa eee el... — kiáltja Csöre... Lopott? Lo-poooott? Dinnyét lopott ez a dög-szem? — hergeli magát Dudás... Nem fogok többet lohohopni — zokogja Csöre... Égy haza — utasítja Csörét Kadarcs... Gyerelő, mán elment — kiáltja kedvesanyám... Mosgyál meg te disznó — kiáltja Jóska... mert istókestve lösz, osztán menni is kék valamicskét már — nógatja Zsaba Mária... Mi a fene? Ruha nélkül szok jáórnyi? — méltatlankodik... Nem csimogat... simogat... s...ssss, ssss... — tanítgatja az öreg.

A szöveg hangjainak stílusértéke a rossz hangzású szavak, ebben a szövegben a szitkok sokasága nyomán jelentkezik, ez is hozzájárul a hiteles szövegalkotáshoz: „Hogy a fene ett vón meg benneteket!... te бүdös kölyök! nem tudsz vigyázni! hogy rögtön kicsavarom a nyakadat!... No megállj, te bitang, ezér eszed a kenyeremet?”

Csöre, Csöre, a fene egyen meg... A fene ett vóna meg a tojásba... Te bitang... te alávaló disznó... Mi van neked, te bitang? ... Ött vón meg a kórság, zanyádba... Ött vón mög a kányai rossz... szakadna már rám is az a magasságos is... hogy a fene ett vóna apróra benneteket, te kutyák... A бүr hujjon le valamennyiről, az urakról... Ó, a rosseb egye meg, hát te hogy jössz vissza? Hogy a fene rágja le a húsod, tetűled nem lehet megszabadulni? ... záporoznak szegény Árvácskára Dudásné szitkai, s a kislány akkor érzi magát boldognak, amikor újra ezeket a „szavakat” hallja...

Zsaba Mária sem hagyja alább:

„A fene ett vóna meg, mielőtt megláttalak... Fene egye meg a бүdös pofádat, te ronda... Ferenc bátyádnak nehogy szólj valamit, mert kitaposom a beledet...”

(„Ez a gyengébb beszédje volt, olyan, mintha azt mondják: kezit csókolom” — jegyzi meg Móricz).

„Te piszok, te disznó, az anyád úristenit, te szemtelen... Hogy az Isten döglesszen meg, te gyalázatos disznyó — verte Csöre fejét. — Így vigyázol te az én fiamra, te kutya?”

Verőné csak egyszer mondja a kislánynak, hogy „te átkozott”, de a szavak helyett vesszővel, porolóval „neveli”...

Móricz szavait idézzük: „Ezen az Alföldön a magyarok még ebben az időben nem is tudtak másképpen beszélni, csak trágár szavakkal...”

A szófaji értékből adódó stílusminőségre, pl. az igék tömörítő erejére példa a szövegből: „hat gyerek nyüzsög ki a törpe ajtón... A tanya mögül előreszüremkedik a hetedik, a pucér... A kicsi még ott duzmaszkodik... csak addig fájdogált meg zсібongott... le is boncirálta a kezéről... nicsak, hogy lemarcangolta... Me-geszlek, lenyellek, megzabállak... Dudás csak bömbölt”...

A melléknévvel párosított főnevek egy vagy több tulajdonság kiemelésével jellemezhetik, egyéníthetik a személyt vagy dolgot, a szövegből pár jó hangzású, de legtöbbször rossz hangzású példákat idézhetek:

Sokatmondó név: „Állami Árvácska...”

„mesebeli házikó, ... görbe eperfa, ... parányi csöppség,... roppant ég, ... Törpe ajtón nyüzsögnek ki a gyerekek,... veres szemű mogorva ember,... dinnye-hasú anya, ... pucos verébnek, ... retkes, fekete kezét kellett megcsókolni,... Kis fekete kezeire dugta maszatos arcát, ... Formás kis barna teste villogott, ... csorba, lepattogzott, mosogatatlan pléhtányér ... Fekete tündér, ... sáros malac, ... elgörbült szájjal leelkedett az ismeretlen veszedelem előtt, ... Sánta zsabapolka, ... piszkos, olajos, bűdös ember...”

Árvácska számára elérhetetlen... „egy csudálatos ezüstfa, ... csupa fehér és csillogó szépség...”

A szöveg szóképei között is túlsúlyban vannak a rossz hangzású, hangulati és szemléleti elemeket felmutató metaforák: „(A nap) odasütött tojás barna serpenyőben...,

(később) izzó, fehér gömb, ... (a kislány) embercsirke... (később) kis gyilkos, te kis madárhús...”

Kedvesanyám becézései: „... pesti csirke, ... mérges kígyó...”

Kedvesapám szava: „...dögszem...”

Aztán újabb és újabb elnevezések: „...kígyó, kis kutya, bűdös köjke, mágnás-kisasszony...”

Zsaba Mária sem maradt alul a rossz hangzású metaforákkal: „...rothadt dög, ... mocskos dög, ... kényes dög...”

Árvácska is ezt tanulja el, s a templomban azt kérdi: „Meddig beszél még az a marha?”

A szöveg értelmi, érzelmi-hangulati jellegű hasonlatai is szinte kivétel nélkül rossz hangzásúak:

Dudáséknál: „A nap úgy ébred, mint egy idétlen tyúk éretlen tojása.
 A mesebeli házikó vályogfala úgy hajlik, mint a pöfeteg gomba.
 A kislány, mint a puszták madarai, csak egyetlen szót mondott.
 ...a bolond tehát úgy fellökte, mintha csak mulatna...
 Mint a vadak szaladtak ki a szőlőből... Mint a vadnyulak, bújtak itt is ott is...
 Csöre, mint a harapós kutya, elvesztette a fejét...
 ...ő meg úgy járt, mint a malac vagy a kutya, a maga bőriben...
 Gyalogolt a kedvesanyám után, ... mint a kisborjú az anyja után.
 Megmozdult az egész hangyaboly, mint a kukacok kezdtek nyüzsögni...
 ...pléhtányéra van, mint a kutyának.
 Úgy rákezdte az ordítást, mintha késsel szúrt volna a torkába.
 Így kötelen vitte, mint a vágóra a kisborjút...”
 Zsaba Máriéknál: „... már iskolába megy, mint valami kis mennyországba.
 A szép fehér aludtjeget eszegeti, olyan, mint a libazsír, oly kövér, puha, fehér.
 Visított, mint a gyík. ... veszekedtek, mint a kutyák, rögtön mind a ketten...
 A legmagasabb hangjukat vették elő, csak úgy csattogtak vele, mint a pásztor-
 fiúk az ostorral.

Zsaba Mária akkorát vágott a fejére a ruhaszedő fával, meg a hátára egy másikat, majd leszakadt.

Zsaba Mária úgy vitte a potrohát, mint a darázs...”

Sokkal kevesebb megszemélyesítést találtam a szövegben, az a pár azonban hangulatos, szemléletes és növeli a mondanivaló hatásosságát, életszerűvé teszi a stílust: „A kemény és örök nap ébred az ég és a föld színén..

A nap bizonytalanul elnyúlik, szinte szétfolyik...

A napnak semmi dolga, csak méri arasszal, ... nézi e gyerekeket...

A kés közben meggondolta magát és kisebbre vágta a karéjt...

A szél viszi vígan a kacagó porszemet a napfénybe.

Dagadt szőlőfürtök meg röhögve néztek ki a tőkéről: — No, kislány, jó vóna szőlő?”

Árvácska sorsa egyben szimbólum, a falut és országot bejárt Móricz már nem is Csibe sorsát fürkészi, meséli, hanem a magyar népet, s a történet, amit elmesél, elzokog, „tiltakozás a hóhér állam ellen, a rabló állam ellen, amely most is csak szenvedést, csak háborúságot hozott” (Kiss Tamás).

A szövegben mindegyik mondattípusra találtam példát, de a tárgyilagos, kijelentő mondatok is érzelmi-hangulati elemekkel telítődtek, közelebb állnak a keserőséget, a gúnyt, a mély bánatot és sokszor a tehetetlenséget kifejező felkiáltó mondatokhoz: „Kislány áll a mezőben, parányi csöppség, a roppant ég alatt két kicsi keze fejével az álmodt dörzsöli a szeméből, ott áll, ahogy az Isten megteremtette, ott áll mezítelen a felfelé bámészkodó nap alatt... Kedvesanyám az én ingemet teszi rá Rózsira...”

A felszólító mondatok szinte mindegyike kemény parancs...

„No. Itt a kenyered. De ne edd meg rögtön, mert osztán éhezhetel estig...”

Árvácskának még a kérdő mondatok is felszólító értelműek:
 „Szabad dinnyét szakítani? Te bitang, szabad dinnyét szakítani a más földjén? Tied az a dinnye? Hát tolvajt nevelek én belőled?”

Óhajtó mondatként említhetem a már felsorolt szitkozódó mondatokat, amelyek a beszélő (Dudásné vagy Zsaba Mária) vágyát, kívánságát fejezik ki, s bár stílushatásuk erős, a kívánságnak a teljesülése nem a beszélőtől függ.

A szövegben a társalgási stílusnak megfelelő hiányos mondatokat is találunk a leírás, de máskor a ki-kitörő indulatok kifejezőjeként:

„Hajnal a pusztán. Kis tanya a végtelen pusztán. (Csöre) Álmos. A gyönyörű tarlók.

Óriási búzamezők a tanya körül. Búzatáblák. Kis meztelen kölyök a búzában.

— Tán te?

— Én biz a.

— Hol?

— A piacon.

— Hát ki a te kedvesanyád?

— Ú.”

Móricz Zsigmond nemcsak az életet, hanem az élettel együtt az élő beszédet is teljes egészében, hullámzásában beemelte művébe, így az irodalomba is. Mondatai alatt hangszekrény van — fogalmazta meg Illyés Gyula.

S befejezésül még két idézet: „Líraibb pátoszú regénye nincs modern irodalmunknak” (Czine Mihály). Németh László szerint Móricz az *Árvácska*-ban lett egészen a közösség énekesévé...

Molnos Dalma grafikája

A Székely Útkereső levelesládájából V.

Közzéteszi: Beke Sándor

1994. január 11. — 1994. december 20.

Benkő András — Beke Sándornak

Kvár, 1994. jan. 11.

Benkő András
3400 Kvár [=Kolozsvár]
Aleea Iezer: 2.
Bl. J/3 ap. 27

Beke Sándor úrnak,
az Erdélyi Gondolat könyvkiadó igazgatójának,
a Székely Útkereső szerkesztőjének

Kedves Beke Úr!

Először is köszönöm az újesztendei jókívánásokat tolmácsoló képeslapot, s én is hasonló jókkal-szépekkal viszonzom! Remélhetőleg az újév újabb sikereket tartogat mind kiadói, mind szerkesztői tekintetben...

Már korábban is szerettem volna írni, s megérdeklődni néhány dolgot:

a) Mi a helyzet az Útkeresővel? Megjelent-e, megjelenik-e — akár összevontan is —, szükség van-e további írásokra a hazai magyar zenei fejlődéstörténettel kapcsolatban?

b) Hasonlóképpen szeretném tudni: miképpen alakult a Zoltán anyaggal kapcsolatosan benyújtott pályázat; utaltak-e ki valamit, s egyáltalán napvilágot lát-e a füzet, vagy lekerült műsorról?

Jóval az ünnepek előtt értesültem róla, hogy egyik nagyon becsületes és szorgalmasan dolgozó tanügyi emberünk, Péterfy Emília betérjlesztett az Erdélyi Gondolathoz egy kéziratot. Kívánatos lenne, ha lehetőségeinkhez képest támogatni tudnók ezt a székelyföldi munkát, hisz nemcsak a szerző, hanem a sajtó alá rendező is székely.

(Ezt amolyan nemes lokálpatriotizmusként említem!)
